

Snatteranden i Kvismaren

Åke Pettersson

En snatteranddrake är färgad i grått och svart, fint vattrad med mörka undre stjärt-täckare, alltså en fågel som idag är helt moderiktig. Snatteranden var en raritet i Kvismaren fram till mitten av 1960-talet, men idag häckar där cirka 30 par. Här följer en historik om dess uppträdande och häckningsframgång.

Informationskällor

Kvismarens våtmarksfåglar har inventerats regelbundet sedan Fågelsjöns tillkomst 1960. Av tabell 1 framgår när olika områden har inventerats. En regelbunden allmän bevakning av fågellivet har dessutom skett i fågelstationens regi sedan 1961, varför täckningen för en sådan art som snatterand kan anses som god. Dessa uppgifter finns i dagböcker förda vid fågelstationen. Från och med 1981 finns dagliga noteringar på krysskort för olika områden under perioden april - september. Samma år startade systematiska räkningar av andkullar-

nas storlek och utvecklingsstadium i Kvismaren.

Redovisade ankomstdatum är från mina personliga anteckningar. En genomgång av noteringarna för åren 1965-1999 visar på en mycket regelbunden besöksfrekvens i området. Ett skäl är att jag under större delen av perioden bodde bara några kilometer från Kvismaren, och att jag sedan slutet av 1960-talet regelbundet inventerat flera delområden på våtmarksfåglar. Två vårar under 1970-talet har utelämnats eftersom jag vistades på annan ort dessa år.

Tabell 1. Inventering av olika områden i Kvismaren 1960-1999.

Östra Kvismaren	Inventeringsår	Period 2	Period 3
Fågelsjön	1960-1969	1975-1999	1995-1999
Hamarmaden	1975,1977,1980	1982-1993	
Fiskingemaden	1975,1977,1980	1988-1999	
Värstamaden	1975,1977,1980	1992-1999	
Killingemaden	1975,1977,1980	1994-1999	
Västra Kvismaren			
Löten	1974-1977		
Rysjön	1975,1977,1980	1982-1999	
Nyängen inkl Löten	1975,1977,1980	1984-1992	

Förekomst

Före 1970

Första källan är Erik Rosenberg som skriver att snatteranden sågs vid flera tillfällen på de översvämmade Kvismareängarna våren 1920. Han kommenterar det med "häckar där troligen" (Blomqvist & Rosenberg 1921). Det dröjer sedan fram till 1924 innan Mäster Erik nämner arten. "Vid ett tillfälle såg jag tre snatteranddrakar i Östra Kvismaren, vidare fanns en kull vid Värstalandet. Nu i höst har jag snart sagt otaliga gånger hört denna and kväka om kvällarna i Västra Kvismaren" (Rosenberg 1924).

I *Våra fåglar i Norden* skriver Erik Rosenberg: "I Närke har hon bott vid Kvismaren men ej på senare år." Detta innebär troligen att snatteranden saknades under 1930- och 1940-talet.

Enligt dagboken i Ängfallet sågs sedan 1 ex 1 maj vid Hammar 1958. Nästa rapport är 1-4 ex i Östra Kvismaren 24 augusti till 3 september 1960, som sedan följs av 4 ex 3 september 1961. Under senare delen av maj 1965 sågs ett stationärt par i Fågelsjön, 18 maj fanns där 2 par. Denna observation minns jag väl eftersom det var min första bekantskap med arten. Det var långt innan information om sällsynta arter elektroniskt skickas ut inom någon minut. Ryktet nådde oss efter två dagar och vi cyklade då genast från Asker ut till Fågelsjön.

Från och med 1965 har snatteranden etablerat sig som årlig häckfågel vid Kvismaren, möjligen med undantag av 1966 då bara en ensam hanne noterades vid fem tillfällen. År 1967 och 1968 fanns ett par

regelbundet i Fågelsjön. Höstobservationer var 5 ex 20 augusti 1967 och 6 ex 1 september 1968. En tydlig populationsökning skedde 1969 då hela 8 par konstaterades, 5 par i Fågelsjön och 3 par i Löten i Västra Kvismaren.

Åren 1970-1999

Under 1970-talet skedde ytterligare en ökning till 10-15 par. Åren 1975 och 1977 totalinventerades Kvismaren med avseende på våtmarksfåglar. Flera av paren fanns då i de nygrävda djupa gravarna som gjordes i samband med den slutgiltiga invallningen av åkermark i området. Antalet par var 12 resp 14, vilket torde spegla populationen väl under dessa år. De flesta paren fanns fortfarande i Fågelsjön. Största rapporterade höstförekomsten var 21 ex i augusti 1971. Den första kullen av snatterand observerades 1972 och 1974 rapporterades sedan 3 kullar från Källviken i Fågelsjön.

Omkring 1980 skedde en dramatisk minskning ned till 3-6 par, varav de flesta kvarvarande höll till i Fågelsjön och i Löten. År 1980 genomfördes åter en totalinventering av området och bara 5 par noterades. Rysjöns tillkomst som en nyrestaurerad våtmark 1982 och restaureringen av västra delen av Fågelsjön 1986 kom sedan att förändra bilden igen. Från och med 1990 ersatte Rysjön Fågelsjön som det främsta området för snatterand. Antalet par i Kvismaren ökade i slutet av 1980-talet och 18 par 1988 blev en ny rekordnivå. Den nivån (15-21 par) höll sig fram till 1997. De senaste åren har en viss uppgång skett till 21 par 1998 och sedan en skedde en femtio procentig ökning till cirka 30 par 1999.

Tidsperiod	1965-1979	1980-1989	1990-1999
Bläsand	8 april	8 april	24 mars
Årta	23 april	2 maj	19 april
Skedand	16 april	20 april	9 april
Snatterand	16 april	12 april	1 april

Tabell 2. Mediandag för först anlända bläsand, , årta och skedand i jämförelse med snatterand till Kvismaren för åren 1965-1979, 1980-1989 och 1990-1999. Källa är egna anteckningar.

Ankomst om våren

Under senare delen av 1960-talet anlände snatteranden med en spridning mellan åren från 8 april till 18 maj. Ankomst redan 8 april tyder på att ett äldre par återkom till ett gammalt häckningsområde. Under 1970-talet är mediandatum 13 april (tidigast 7 april och senast 25 april). Inga större förändringar skedde sedan under 1980-talet, mediandatum 12 april (intervall 9-27 april). De första snatteränderna anlände alltså med viss variation beroende på vårens framskridande olika år.

Under 1990-talet har snatterandens medianankomstdatum flyttas fram till 1 april (18 mars-10 april). Den extremt milda våren 1990 anlände snatteranden redan 18 mars. Ytterligare fyra år under 1990-talet noteras arten redan i mars månad. I tabell 2 jämförs snatterandens ankomst för tre tidsperioder med bläsand, årta och skedand.

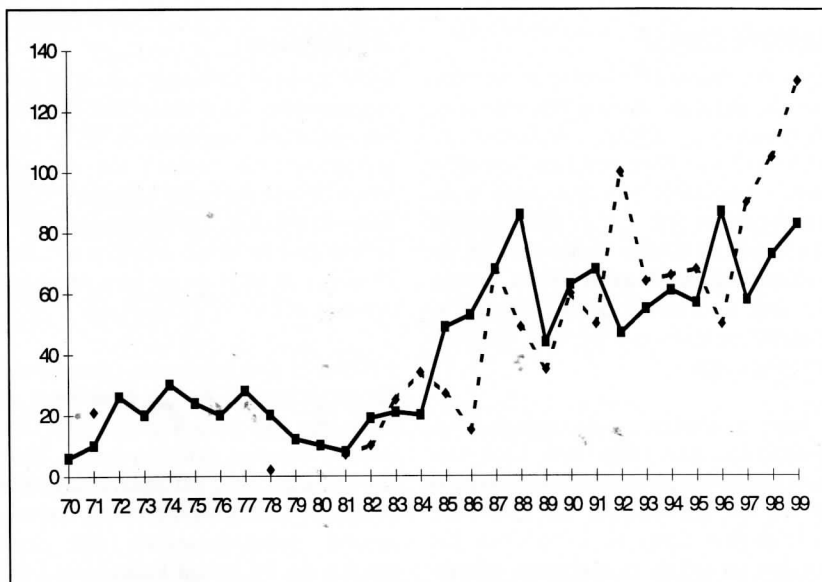
Av tabellen framgår att samtliga arter anlände tidigare under 1990-talet än de två tidigare tidsperioderna. Jämförelsen med åren 1965-1979 visar att snatterand och bläsand anlände 15 dagar tidigare under 1990-talet, medan årta och skedand anlände 4 resp 7 dagar tidigare.

Ungfågelsproduktion

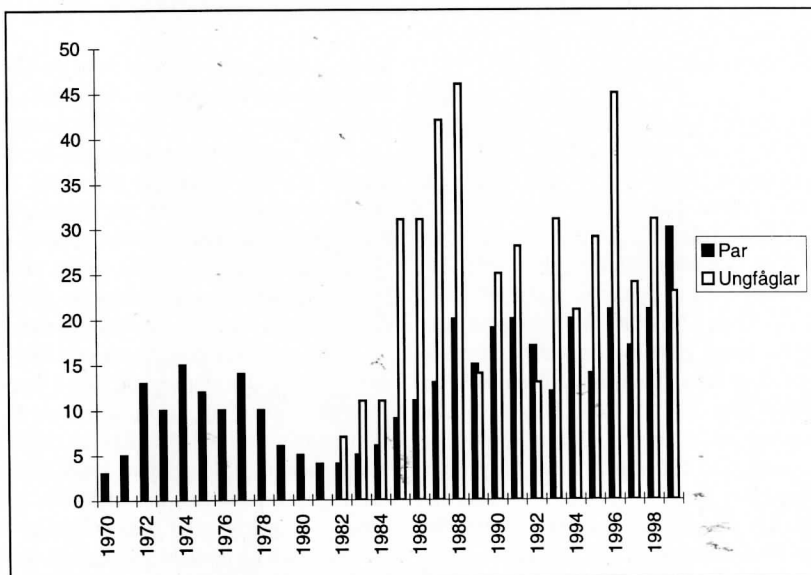
Den första kullen observerades 1972 och 1974 rapporterades 3 kullar från Källviken i Fågelsjön. År 1981 startade en regelbunden kullräkning av våtmarksfåglar i området. Den går ut på att personalen vid fågelstationen minst en gång i veckan spanar av de olika sjödelarna och noterar art, plats, kullstorlek och ungarnas storlek i en fyra-gradig skala. Det finns dock flera felkällor i det insamlade materialet. En viktig sådan är att artbestämningen av snatterandhonan är svår och därför har nog vissa av kullarna slentrianmässigt bestämts till gräsand. Rysjön och Fågelsjön är de mest välbevakade områdena, medan en kull vid Värstalandet har liten chans att bli observerad.

Åren 1982-1984 sågs varje år en kull i östra Fågelsjön. Från 1985 och framåt sågs 3-5 kullar årligen, men bara 2 kullar åren 1989 och 1992 samt hela 7 kullar 1996. De flesta kullarna sågs på senare år i Rysjön, men 9 av åren fanns minst en kull i Fågelsjön, 3 år en kull i Fiskingemaden och ett år en kull på Killingemaden.

Den genomsnittliga kullstorleken var 8,0 ungar för totalt 58 kullar. Det finns ingen signifikant skillnad i kullstorlek över tiden eller mellan Rysjön och Fågelsjön.

Figur 1. Kvismarepopulation, unga och adulta, snatteränder (heldrägen linje), jämfört med observerat höstmaximum (streckad linje).

Figur 2. Antal häckande par snatteränder åren 1970-1999 samt antal observerade ungar i samband med kullräkningen åren 1981-1999.

Höstförekost

I september bildas höstflockar av de lokalt häckande fåglarna. Redan 1960 finns en rapport om 4 ex i augusti - september. År 1967 fanns 5 ex i Fågelsjön i månadsskiftet augusti - september och året därpå 6 ex. Dessa rapporter tyder på att arten troligen häckade och att det var kullar eller att det åtminstone var Kvismarens vuxna snatteränder som samlades. Höstförekomsten av snatterand speglar ganska bra områdets totala population.

Av figur 1 framgår snatterandens höstmaximum för åren 1960-1999. Tack vare av den veckovisa inventering av Fågelsjön finns ett rätt bra material för 1960-talet. För 1970-talet finns få siffror och här skulle det ha krävts en noggrann genomgång av dagboksnoteringarna för att få ett bättre material. Från och med 1981 har följande källor använts: krysskorten, egna anteckningar och rapporteringen till Närkes lokala rapportkommitté.

Under 1960-talet finns höstrapporter från fem av åren och samtliga är från Fågelsjön, 1 ex i augusti 1960 och vid övriga tillfällen 3-5 ex i främst augusti. År 1971 finns 21 ex noterade från Fågelsjön i augusti och 1978 2 ex i oktober. Under 1980-talets första år sågs 7-10 i Fågelsjön, från 1983 till 1991 27-60 ex i Rysjön i främst september. År 1988 fanns höstflocken i den då nyrestaurerade västra Fågelsjön. Höstarna 1992 till 1998 låg 50-105 ex i Rysjön under september och oktober. Hösten 1999 blev det rekord med 130 snatteränder i Rysjön i oktober. Det finns en tendens att snatteranden har stannat kvar längre i området under 1990-talet. Två novemberfynd finns från 1994 och 1996 och ett decemberfynd 1997 då 1 ex sågs på Luciadagen.

Diskussion

Stora biotopförändringar har skett i Kvismareområdet sedan 1960-talet. Många arter har nyetablerat sig under de 40 år som fågelstationen har bedrivit sin verksamhet. Mina fältanteckningar, Kvismare fågelstations långsiktiga inventeringsprojekt och kullräkning är källor som gör det möjligt att noggrant följa en art som snatteranden och dess etablering i Kvismaren.

I Närke är Kvismaren den främsta lokalen för snatterand. I övriga landskapet finns några par vid Oset-Venan, Norra Björksundet, Segersjö och Tysslingen. Det rör sig om högst 5-10 par sammanlagt. Det är troligt att höstförekomsten vid Kvismaren speglar populationsnivån för området ganska väl. På övriga häckplatser i Närke finns också vissa år mindre höstflockar, vilket pekar på att höstfåglarna vid Kvismaren består av lokala fåglar.

Snatteranden gynnas i viss mån av högvattenår och restaurering av våtmarker. Högvattenår var t ex 1977 och 1983. I samband med den slutgiltiga invallningen av Kvismaren anlades åtskilliga mil med djupa diken och gravar. Dessa var tillhåll för arten under 1970-talet då vattenspeglar utanför Fågelsjön var sällsynta under sommaren. Restaureringen av Lötén år 1973 var det första försöket att återfå högproduktiva våtmarksområden i igenväxta områden. Tre par snatteränder etablerade sig i området efter den åtgärden. Östra delen av Fågelsjön restaurerades 1975, Rysjön 1981 och västra delen av Fågelsjön 1986. Därefter har en nyrestaurering genomfördes 1997 i Rysjön. Några år efter dessa åtgärder visar snatteranden en ökande population och god häckningsframgång, t ex västra Fågelsjön 1988 och i Rysjön från mitten av 1980-talet. Efter 1997 års restaurering av

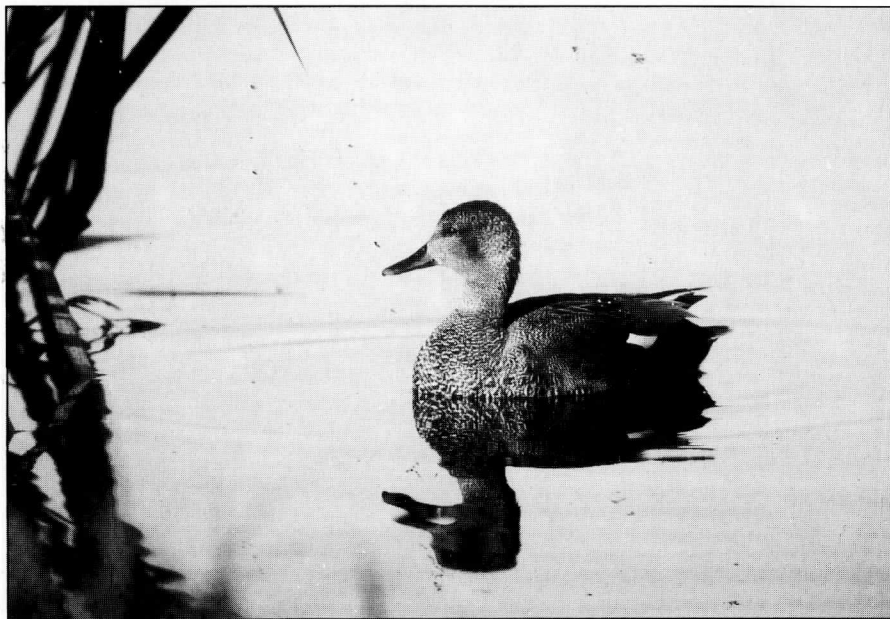
Rysjön nådde snatteranden 1999 en ny rekordnivå i Kvismaren.

Antalsförändringar i fågelpopulationer påverkas också i hög grad av övervintringsförhållanden. Nedgången i slutet av 1970-talet kan vara resultat av 1978 års kalla vinter i Västeuropa.

De milda vintrarna under 1990-talet ger också utslag med tidigare ankomst och senare förekomst under hösten. Samma förhållanden gäller för bläsand och skedand som också övervintrar i Västeuropa (Cramp&Simmons 1977). Årtan, som flyttar söder om Sahara i Afrika, visar mindre förändring i ankomstdatum under 1990-talet.

Referenser

- Blomqvist, S G:son & Rosenberg, E. 1921. Om fågellivet vid Närkes slättsjöar, Fauna och flora 16:1-21, 49-72.
- Cramp, S. & Simmons, K.E.L. 1977. Handbook of the birds of Europe, the Middle East, and North Africa: the birds of the Western Palearctic. Vol 1. Oxford.
- Rosenberg, E. 1924. Ornitologisk iakttagelser i Örebrotrakten försommaren 1924. Fauna och flora 19:241-246.

Antalet snatteränder har ökat vid Kvismaren de senaste 15 åren.

Foto: Kent Larsson